

DICTAMEN SOBRE LA RELIGIÓ

JOSÉ ANTONIO MARINA

Madrid, Espanya

El segle XIX va estendre prematurament el certificat de defunció de les religions, però la realitat no ha complert aquestes expectatives. Les idees religioses continuen atraient l'interès humà. "El paper de les religions en el món augmenta en comptes de decaure", escriu J. Runzo a *Ethics in the World Religions*. El 1965, Harvey Cox, un dels portaveus de la secularització, vaticinava l'ocàs de la religió en el seu best-seller *La ciutat secular*. Però el 1985, va haver de reconèixer: "El món de la religió en decadència, al qual em referia en el meu primer llibre, ha començat a canviar d'una manera que poques persones podien preveure. Més que d'una era de secularització creixent i decadència religiosa, sembla que es tracti d'una era de ressorgiment religiós i de retorn d'allò sacre". Des d'aleshores, aquesta renovació fragmentària i caòtica, s'ha mantingut, tot i que relacionada amb integristes i fanatismes polítics. En molts casos, la religió s'ha convertit en força identitària, cosa que no és cap bona notícia.

Dilthey deia que l'ésser humà no es pot conèixer per introspecció, sinó estudiant aquelles activitats a les quals s'ha dedicat assíduament al llarg de la història. La cultura és, en cert sentit, una expressió de l'essència humana, el seu desplegament. Doncs bé, els homes sempre han intentat conèixer la realitat, explicar-se les coses, crear llenguatges, pintar, fer música, establir normes, i inventar religions. La religiositat forma part del nostre repertori vital. Fa uns mesos, una editorial em va reptar a escriure un llibre per respondre a la següent pregunta: Ha col·laborat la religió al progrés de la Humanitat? Vaig acceptar el repte i hi estic treballant. La religió, com a acceptació d'un món simbòlic superior al visible, en poder, perfecció o bonat, relacionat amb alguna realitat absoluta –sigui Déu, Brahman, Tao, Mana, o el que sigui– ha estat fonamental perquè l'ésser humà es definís a si mateix, com a ésser limitat en relació amb allò il·limitat. Descartes va intentar una demostració de l'existència de Déu a partir del fet, per a ell sorprenent, que la intel·ligència humana hagués estat capaç de produir la idea de Déu. L'argument no és conclouent, però subratlla que –amb independència de la seva realitat– el pensament sobre la divinitat 222

ha dilatat les expectatives de l'ésser humà i la seva forma d'entendre's ell mateix. A això crec que es referia Horkheimer quan considerava que la religió és l'anhel d'allò totalment altre: "En un pensament veritablement lliure, el concepte d'infinít preserva la societat d'un optimisme imbècil, d'absolutitzar i convertir el seu propi saber en una nova religió".

Horkheimer relacionava aquest "anhel d'allò totalment altre" amb l'esperança en una justícia perfecta, cosa que em permet parlar de la més notòria aportació de les religions al progrés de la humanitat. El seu paper en la humanització moral de l'espècie. Aquest és l'aspecte que he estudiat en les meves obres amb més detall. Hi ha un moment especialment important en la història de les religions, aquell en el que un Déu terrible es va convertir en un Déu bondadós. Crec que les morals religioses han anat evolucionant envers una ètica universal, a la que s'han de sotmetre. L'ètica és l'obra i alhora el límit de les morals religioses. La història ens diu que la religió s'ha instrumentalitzat en moltes ocasions, que no hi ha brutalitat ni generositat que no s'hagi fet *en nom de Déu*, i que en aquest moment es veu més com un perill que no pas com una salvació. Però com més ens apropem als grans personatges religiosos, més ens impressiona la seva pura visió de la realitat.

Aquestes contradiccions del fenomen religiós em van fer preguntar fa pocs anys si a aquestes alçades encara era intel·ligent ser religiós, o si era un repte supersticiós enquistat en la cultura moderna. Per respondre aquesta pregunta, vaig escriure *Dictamen sobre Déu*. Les conclusions principals eren les següents:

1. Totes les religions tenen en comú la referència a una realitat més profunda –o poderosa o bona o espiritual– que no pas la quotidiana. Algunes la identifiquen amb Déu i d'altres no, hi ha religions teistes i no teistes.

2. Les religions han tingut un origen mestís i poc fiable, en el qual es barregen preocupacions i experiències molt diferents: la por al caos, la necessitat de trobar explicacions, de cercar la salvació, d'organitzar la societat, l'interès per garantir la sacralitat del poder i de la norma, les experiències misterioses, extàtiques, els somnis, les revelacions, les

intoxicacions, els terrors, l'afany de cercar un sentit a la vida.

3. D'aquest confús conglomerat de sentiments i creences n'emergiren alguns personatges revolucionaris, que canviaren el rumb de la humanitat: Moïses, Zoroastre, els profetes d'Israel, Buda, Lao Tse, Confuci, Mahavira, Jesús de Natzaret, Mahoma i d'altres. Van comunicar les seves experiències, van convèncer o van fascinar i van determinar el rumb de la humanitat.

4. Les religions es funden en unes experiències privades que escapen a la corroboració científica. Proporcionen seguretat a qui les accepta, però difereixen en la manera d'assolir aquesta seguretat. Poden derivar d'un do diví, d'una il·luminació de la consciència transfigurada, de la imitació d'un mestre, la pràctica d'un mètode, la puresa de cor, o dels efectes creats per l'acceptació voluntària d'una creença. El fet que es fundin en una experiència privada no ens diu res sobre la veritat o falsedat, sinó sobre la seva verificació o corroboració. Són "veritats privades" aquelles que s'imposen a una persona en el seu feu íntim, en la seva consciència, però que no poden universalitzar-se mitjançant un mètode demostratiu.

5. S'imposa afirmar un Principi ètic de la veritat. "Cap veritat privada es pot adduir per criticar una veritat intersubjectiva, ni per guiar un comportament que pugui danyar una altra persona".

6. És possible fonamentar una ètica, entesa com a moral transcultural, que serveixi de marc ample on situar les relacions entre el món religiós i el món profà, i entre les diferents religions. Procedeix de les religions, i del dinamisme de recerca de la perfecció generat per elles, però s'acaba convertint en un criteri d'avaluació de les pròpies morals religioses. De fet, és més fàcil que les religions es posin d'acord en qüestions ètiques que no pas en qüestions dogmàtiques.

7. Dins de moltes tradicions religioses, la bona conducta o la puresa de cor, són les vies principals d'accés a l'experiència religiosa.

8. Dels arguments anteriors i del coneixement de la història i l'evolució de les religions i els teologies, se'n pot derivar un criteri d'avaluació de les religions, que considera importants els següents aspectes:

a) La compatibilitat de la seva moral amb els principis ètics universals, i la seva aptitud per perfeccionar-los i realitzar-los.

b) La proximitat de la religió a l'experiència

religiosa, més que a una disciplina eclesial.

c) La confiança en la capacitat de la intel·ligència per apropar l'ésser humà a Déu. Un irracionalisme com el de Karl Barth no deixa de ser sospitós.

d) En el cas de fundar-se en una Escriptura considerada sagrada, la seva capacitat per alliberar-se d'una interpretació literal.

e) La decisió de no usar sistemes d'immunització dogmàtica, que invalidin tota crítica o tota nova experiència. Per exemple, dir que allò que diu la Bíblia és cert, perquè el seu autor és Déu, que pot ni enganyar-se ni enganyar-nos... suposa donar per tancada qualsevol possibilitat de discussió.

f) La puresa de la seva transmissió, allò que implica la no utilització de mitjans coactius, la no limitació d'informació als seus fidels, la llibertat de discussió, la no utilització de la por com a mètode d'adoctrinament, i el respecte a altres religions.

g) La separació del poder polític i el rebuig de la força per imposar les creences.

Aclarir les relacions entre ètica i religió em sembla un afer de transcendència històrica, perquè la història immediata de la humanitat dependrà de com es resolgui aquest problema. Crec que la religió ha de seguir mantenint aquest anhel d'allò absolutament altre, del que parlava Horkheimer, proporcionar l'energia per a la tasca de dignificació de l'ésser humà que ens hem proposat. Inclou el rebuig a admetre la clausura del món natural, pragmàtic, economicista i tècnic. És per a mi una actitud de rebel·lia poètica i creadora. No mira tant el passat com el futur. Em sembla important que les religions facin un esforç per recuperar la seva puresa inicial, per alliberar-se d'escorrialla històrica i convertir-se en religions de segona generació, és a dir, en religions ètiques, més preocupades per la teopràxi que per la teologia. A *Per què sóc cristià* vaig sostenir que el cristianisme va tombar de rumb quan la fe va passar de significar l'acceptació d'una forma de vida proposada per Jesús, a ser l'acceptació d'un conjunt de formulacions filosòfico-teològiques proposat per l'església. Continuo pensant que és un dels debats més importants d'aquest moment.